

BİBLİYOGRAFYA :

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, I, 396; IV, 318; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 300^a-301^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 246; Brockelmann, *GAL*, II, 449; *Suppl.*, II, 470; *İzâhu'l-meknân*, I, 277; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifîn*, XII, 171; W. A. S. Khalidî, "al- 'Âlamî", *EI*² (İng.), I, 352.

MEHMET ŞEKER

**ALEMÎ,
Abdüsselâm b. Muhammed**

(عبد السلام بن محمد العلمي)

Abdüsselâm b. Muhammed
b. Ahmed el-Hasenî el-Alemî el-Fâsî
(ö. 1905)

Faşlı tabip
ve astronomi aletleri yapıcısı.

1834 yılı civarında Fas'ta doğdu; soyu itibariyle, hicrî VII. yüzyılda tasavvufun Fas'taki baş temsilcisi sayılan Abdüsselâm b. Meşîş'e (ö. 625/1228) dayanmakta ve onun kabrinin bulunduğu Cebelaleml'e nisbetle Alemî diye anılmaktadır. İlk tahsilinden sonra, Afrika'da parlak bir geçmişe sahip ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Karaviyyin Medresesi'nde okudu. Babası Muhammed b. Ahmed el-Alemî ile Ebû İshak İbrâhîm et-Tâdelî'den ilm-i mîkât (ibadet vakitlerini tesbit ve tayin etme ilmi) dersleri aldı. Çalışmalarına bu konuda yazılan eserleri inceleyerek başladı. İlk icadı, *Ebde'u'l-yevâkîl* adlı eserinin başlarında bahsi geçen "ca'betü'l-âlem" ve "üstüvânetü'l-âlem" isimlerini verdiği usturlaba benzer bir alettir. Mahiyeti hakkında fazla bilgi bulunmayan ve Fas bölgesi dikkate alınarak yapılan bu aleti, zamanının sultanı Mevlây Muhammed'e takdim etti (1866). Ertesi yıl bunun biraz daha gelişmiş şekli olan "rub'u's-şuâ ve'z-zıl" adını verdiği ikinci icadını da yine sultana arzetti ve bu orijinal hediyelerle dikkatini çektiği Mevlây Muhammed tarafından Karaviyyin Medresesi'ne ilm-i mîkât hocası ve divânü'l-müderresine üye tayin edildi.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Fas'ta ziraat, teknik, sınaî ve ilmi sahalarda kalkınma hamleleri başlatılarak tıbbî ve tabii ilimlerde ilerleme kaydedilmiş, eğitimin canlandırılması ve geliştirilmesi için de yeni medreseler açılıp eleman ihtiyacını karşılamak gayesiyle Avrupa'nın ve Doğu'nun çeşitli ilim merkezlerine öğrenciler gönderilmişti. Zamanında bilhassa İslâmî araştırmaların yeniden canlandırıldığı Mevlây Hasan tarafından tıp tahsili için Mısır'a gönderilen Abdüsselâm

el-Alemî burada Kasrû'l-aynî Tıp Medresesi'ni başarıyla bitirerek icâzetnâme aldı (1874). Daha sonraları Ahmed Urâbî Paşa'nın Mısır'da İngilizler'e karşı yaptığı savaşta (1882) ölen bazı askerlerin cesetleri üzerinde yapılan otopsilerde ve yaralıları tatbik edilen cerrahî müdahalelerde hazır bulunmuş, Fas'a dönüşünde Mevlây Hasan'ın maiyetine girerek özel doktoru olmuştur. Geleneksel tıp ile modern tıp arasındaki geçişi temsil eden Alemî, hayatının bundan sonraki döneminde daha çok tıpla meşgul olmuş, açtığı özel muayenehanesinde kısa bir süre çalıştıktan sonra belden aşağısına nüzül inmiş (1887) ve ölümüne kadar hayatını evinde sürdürmüştür. Yetiştirdiği talebeleri arasında *Ziyâ'ü'n-nibrâs*'in musahhihi Abdülkerîm b. Arabî Binnîs, Muhammed b. Ali el-Ağzâvî ve Muhammed b. Ebû Bekir el-Câmîi sayılabilir.

Eserleri. 1. *Ziyâ'ü'n-nibrâs fî halli müfredâtü'l-Anşâki bi-luğati (ehli) Fâs* (Fas 1318/1900; Rabat 1407/1986). Dâvûd-i Antâkî'nin (ö. 1008/1599) *Tezkiretû üli'l-elbâb* adlı farmakoloji kitabının şerhidir. *Tezkire*'de yer alan ilâçları Fas'ta bilinen isimleriyle açıkladığı bu şerhe ayrıca bir mukaddime, bir hâtime ve bir de zeyil yazmıştır. Mukaddimede ilâçları altı gruba ayırarak insan bünyesinde yaptıkları etkileri ele almış, hâtime *Künûzü's-şihha*'da geçen bazı yeni, kimyevî ve Batı dillerinde kullanılan ilâç adlarını açıklamış, zeylinde ise tıp tahsili sırasında edindiği tıbbî tecrübelerini kısaca anlatmıştır. 2. *el-Bedrû'l-münîr fî ilâci'l-bevâsîr*. Basurun tedavisi hakkında yazılan bu eser bir mukaddime, iki makale ve bir hâtime ibaret olup *Ziyâ'ü'n-nibrâs*'in kenarında basılmıştır (Fas 1318/1900). 3. *Miftâhu't-teşrih*. Özellikle otopsiyi anlatan yetmiş sekiz beyitlik anatomi ile ilgili bir manzumedir (urcûze); *Ziyâ'ü'n-nibrâs*'in sonunda basılmıştır (Fas 1318/1900). 4. *el-Esrârü'l-muħkeme fî halli rumûzi'l-kütübi'l-müterceme*. Bu eserinde müellif Arapça'ya tercüme edilen tıbbî eserlerdeki yabancı asıllı terimleri açıklamaya ve yeni elde edilen bazı ilâçları tanıtmaya çalışmıştır. 5. *et-Tebşıra fî sühûleti'l-intiâf bi-mecriyyâtü't-Tezkire*. Dâvûd-i Antâkî'nin *Tezkire*'sinde zikredilen ilâçları hastalıklara göre tertip ederek hekimlere bir hastalığın tedavisinde kullanılabilecek ilâçları aynı bölüm içerisinde bulabilme imkânı sağlamıştır. 6. *Ebde'u'l-yevâkîl 'alâ Tahrîrî'l-me-*

vâkîl. Abdülazîz b. Abdüsselâm el-Vez-zânî'nin manzum *Tahrîrû'l-mevâkîl*'ine yazdığı şerhtir. Eser, Abdurrahman b. Ömer el-Ba'kîlî'nin *Kaṭṭû'l-envâr* adıyla Abdurrahman b. Ebû Gâlib el-Câderî'nin *Ravzatü'l-ezhâr fî 'ilmi vâkîl-leyl ve'n-nehâr* adlı eserine yazdığı şerhin kenarında basılmıştır (Fas 1326/1908); yazma bir nüshası da Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'dedir (Teymûr, Riyâze, nr. 132/2). Alemî, bu şerhe mukaddime olarak kaleme aldığı *Düstûru Ebde'i'l-yevâkîl* adındaki müstakil risâlesinde, daha çok kendi zamanında tercüme edilen eserlere dayanarak cebir, geometri, fizik, astroloji, astronomi ve coğrafya gibi ilimleri on yedi grupta ele alıp bunların esas ve prensiplerini izah etmiştir. Bu eserin, onuncu bölümünden (ilm-i hey'et) sonrası eksik olan altmış dört sayfalık bir nüshası Hamed el-Menûnî'de, tamamına yakın bir nüshası da Merrâküşülhamrâ muvakkiti Muhammed b. Abdülvehhâb b. Abdürrâzık'ın kütüphanesindedir. 7. *Hâşiye 'ale'r-Risâleti'l-fethiyye*. İlm-i mîkât konusunda, Sibtü'l-Mardîni'nin *er-Risâleti'l-fethiyye fî'l-a'mâli'l-ceybiyye* adındaki eserinin hâşyesidir. 8. *İrşâdül-hıl li-tahkiki's-sâ'a bi-rub'i's-şuâ ve'z-zıl*. Namaz vakitlerinin tesbitine dair yaptığı "rub'u's-şuâ ve'z-zıl" adlı aletin resminin bulunduğu ve kullanılışının açıklandığı küçük hacimdeki bu risâlesini müellif tıp tahsili için gittiği Mısır'da bastırmıştır (ts.). Eserin bir mukaddime ve dört babdan meydana gelen yedi varaklık yazma bir nüshası Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'dedir (Mîkât, nr. 207). Yine aynı yerde muhafaza edilen "rub' rasadî âfâki" adında bakırdan yapılmış bir aleti daha bulunmaktadır.

Alemî'nin, astronomi ve tıp alanları dışında, satrancı öğretene kırk beyitlik bir manzumesi daha vardır (Rabat, el-Hizânetü'l-âmme, koleksiyon nr. D 3408, s. 255).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüsselâm b. Muhammed el-Alemî, *Ziyâ'ü'n-nibrâs fî halli müfredâtü'l-Anşâki bi-luğati Fâs*, Rabat 1407/1986, s. 3-4, 151-153; Serkis, *Mu'cem*, II, 1283; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 217-218; Abbas b. İbrâhîm, *el-'Âlam bi men hâlle Merrâküş ve Ağmât mine'l-Âlam* (nşr. Abdülvehhâb b. Mansûr), Rabat 1977, VIII, 490-491; *Fihrisü'l-maḥṭûṭâtü'l-'ilmiyyeti'l-maḥ-fûza bi Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye* (nşr. David A. King), Kahire 1981, I, 676; (1986), II, 293-295, 575; Hamed el-Menûnî, *Mezâhiru yakazati'l-Mağribi'l-hadîs*, Beyrut 1405/1985, I, 136, 159-166, 237-244; Zirikî, *el-Âlam* (Fethullah), IV, 8; Ed., "Abd al-Salâm b. Muḥammad", *EI*² *Suppl.* (İng.), s. 10.

KASIM KIRIBIYIK